

⁷³ *Ивницкий Н.* Хлебозаготовки 1932–33 годов и голод 1933 года // Голод-геноцид 1933 року в Україні: історико-політологічний аналіз соціально-демографічних та морально-психологічних наслідків. Міжнародна науково-теоретична конференція. Київ, 28 листопада 1998 р.: Матеріали. – К., 2000. – С.114.

To justify the fairness of legal determined qualification of Famine as genocide of Ukrainian people it is necessary to prove its fundamental difference from starvation of 1932 in the Ukrainian Socialistic Soviet Republic and starvation of 1932–1933 in other regions of the Soviet Union. The article «Starvation of 1932 in Shade of Famine-33» (UHJ. – 2006. – №6. – P.77–97) shows that starvation that took place in Ukraine in the first half of 1932 was caused by grain procurements from crops of 1931. This article examines overgrowing of starvation, which began in October 1932 in grain producing regions of the Union of Soviet Socialist Republics (including Ukrainian Socialistic Soviet Republic) as a result of storing up from new harvest, into an awful Famine caused by confiscation from Ukrainian peasants of all their provisions. Confiscation of non-grain provision under cover of grain procurement campaign was realized in two draughts: in November and December 1932 – in hundreds of villages put on «black board» and in January 1933 – on the whole territory of Ukraine. The result of starvation terror was death of millions of Ukrainian citizens during November 1932 – June 1933. This kind of Stalin's repression is under the influence of UN Convention «About Suppression of Genocide and Punishment for It».

Т.Л.Вілкул*

ГАЛИЦЬКО-ВОЛИНСЬКИЙ ЛІТОПИС ПРО ПОСТРИЖЕННЯ ЛИТОВСЬКОГО КНЯЗЯ ВОЙШЕЛКА

Стаття присвячена двом сюжетам про охрещення та почернення литовського князя Войшелка за часів Данила Романовича. Два описи охрещення (1255 та 1262 рр.) розглядаються в контексті роботи авторів і редакторів Галицько-Волинського літопису.

Оповідь, точніше, дві про постриження князя Войшелка читаємо у Галицько-Волинському літописі (ГВЛ) під 1255 та 1262 рр. Зрозуміло, хронологія умовна, оскільки дати у цьому нестандартному як для давньоруського зводу літописі проставлено лише в одному зі списків, і то досить пізно¹. Для нас суттєво, що відомі дві паралельні оповіді, які збереглися в одному літописі, а в історіографічній традиції найчастіше визнаються записами різних людей про одні й ті ж події. Як правило, вважають, що обидва фрагменти написано двома літописцями або вони були передані укладачеві літопису двома інформаторами, на підставі чого намагаються визначити належність текстів до тієї чи іншої редакції ГВЛ².

Загалом паралельні відомості в літописах – явище досить поширене. Певну частину з них складають пари редагованих текстів (вихідна версія та її переробка). Однак сюжетів, що збереглися б в одному й тому ж зводі, зовсім небагато, і вони мають свої особливості. Під час редагування початкові варіанти, треба гадати, викреслювалися, однак у кількох випадках обидві редакції (початкова та редагована) залишилися у зводі, потрапивши під різні роки³. Зіставлення продубльованих сюжетів допомагає виявити тенденції роботи літописців, тому по-

* *Вілкул Тетяна Леонідівна – канд. іст. наук, наук. співроб. центру досліджень з історії Київської Русі відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Інституту історії України НАНУ.*

вернення до двох оповідей про литовського князя-ченця, сподіваюся, не буде зайвим, незважаючи на порівняно непогану розробку цієї теми.

Обидва тексти ГВЛ демонструють, з одного боку, наявність певного спільного інформативного блоку – так би мовити, каркасу оповідей, чого не буває, якщо маємо справу з незалежними один від одного записами. З іншого, – між ними існують досить значні змістовні зрушення, нарощення на одній основі різних деталей. Усі розбіжності версій 1255 та 1262 рр. задовільно пояснюються, якщо припустити агіографічну переробку фрагмента літописця Данила Галицького наприкінці XIII ст., швидше за все, уже за часу князювання Володимира Васильковича. Пор. тексти⁴:

Редакція А.	Редакція В.
1. <i>Потом же</i> Воишелкъ <i>сътвори мир съ Данилом</i> и <i>выда дъщерь Миндогдовоу</i> за Шварна <i>сестроу свою</i> .	1а. <u>Миньдовгъ</u> ... <i>бъше /же/</i> ⁵ <i>оу него сынъ</i> Воишелкъ <i>же /и/</i> ⁶ <i>дъчи</i> , <i>дщерь же отда</i> за Шварна <i>за Даниловича до Холма</i> .
	1б. <i>Воишелкъ же нача княжити в Новъгородѣ в поганьствѣ боуда и нача проливати крови много. Оубивает бо на всяк день по 3 по 4. Которого же дни не оубьяшет кого, печаловашет тогда. Коли же оубьяшет кого, тогда веселъ бьшетъ. По сем же вниде страх Божии во сердце его. Помысли въ собѣ, хотя приати святое крещение и крестися тоу в Новѣгородѣѣ и нача быти во крѣстьяньствѣ.</i>
2. и <i>прииде /в/</i> ⁷ <u>Холмъ</u> къ Данилоу, <i>оставив княжение свое, и восприемъ мниский</i> ⁸ <i>чин, и вѣдасть Романови сынови королевоу Новгородѣкъ от Миндога и от себе и Вослоним и Волковыескъ и всѣ города,</i>	2а. <i>И по семь иде</i> Воишелкъ <i>до Галича</i> къ Данилови <i>князоу</i> и <i>Василкови, хотя</i> <i>приати мниский чинъ.</i> 2б. <i>Тогда же</i> Воишелкъ <i>хрести Юрья Лвовича.</i> 2с. <i>тоже потомъ иде в Полониноу</i> къ Григорьеву <i>в монастырь</i> и <i>пострижеса во черньцѣ</i> и <i>бысть въ манастьри оу Григорья три лѣта.</i>
3. <i>а сам просися</i> <i>ити во Святоую Гороу, и наиде емоу король поуть оу короля оугорьского,</i>	3а. <i>Оттолѣ же поиде</i> <i>во Святоую Гороу,</i> 3б. <i>приемъ благословение от Григорья. Григорѣи же бьшетъ челоуѣкъъ святъ, акого же не бысть</i> ⁹ <i>перед ним и по нем не боудеть.</i>
4. <i>и не може /до/ити</i> ¹⁰ <i>Святое Горы и воротися въ болгарех</i>	4а. <i>Воишелк же не може дойти до Святѣи Горѣ,</i> <i>зане мятежъ бысть великъ тогда в тыхъ землях.</i> 4б. <i>И приде опять в Новъгородок, оучини собѣ манастьрь на рѣцѣ Немнѣ</i> <i>межи Литвою и Новымъгородѣкомъ</i> <i>и тоу живяше.</i> 4с. <i>Отець же его Миндовгъ оукариуашется емоу по его житью</i> ¹¹ , <i>онъ же на отца своего нелюбовашетъ велми.</i>

Вихідною версією, як можна припустити, є перша (А), більш «світська» за характером. Лаконічна, збудована на літописних формулах, вона практично не має у своєму складі «пустої породи». Втім, уже тут не йдеться про точну і нехитру фіксацію подій. Принаймні, зв'язок: «Воишелк створи мир с Данилом»¹², постригся у Холмі – столиці Данила, й віддав усю свою волость Романові¹², синові Данила, наводить на роздуми¹³. А якщо пригадати, що незабаром (Іпат. під 1260 р.) литовський князь розстригся і схопив Романа, ми можемо припускати перекручення фактів.

З історії Західної та Східної Європи знаємо про постриження правителів, особливо у періоди, близькі до часу християнізації певної території¹⁴. Чи були вони добровільними, достеменно невідомо, оскільки хроніки й літописи писали ченці,

які намагалися підкреслити щире бажання служити Богові того чи іншого колишнього династа. Давньоруські літописи сповіщають про Святослава Давидовича (Святошу), який своєю волею залишив княжіння і пішов у Печерський монастир (1106 р.). Натомість, інші три князі: Судислав Володимирич (1059 р.), Ігор Ольгович (1146 р.) та Рюрик Ростиславич (1205 р.) були змушені до постригу їхніми суперниками (котрі водночас доводилися їм більш чи менш близькими родичами¹⁵). Чи «роздумував» Войшелк про «праведне життя» – зараз вирішити неможливо. Однак у нашому випадку здається зайвим гадати про інтенції князя. Як політичні рамки постриження, так і конфлікт із Данилом та Романом, що відбувся невдовзі по тому, суперечать версії добровільного почернення.

Кілька слів щодо конфлікту. Галицько-Волинський літопис починає сюжет із середини: у похід на Литву ходив «богатир» (полководець) з Орди Бурундай разом із Васильком Романовичем, братом Данила; метою Василька були пошуки Романа Даниловича. Безпосередньо за цим повідомленням літописець коротко сповіщає про причини пошуків і таким чином повертається до початку¹⁶. Як виявляється, Войшелк схопив Романа Даниловича, а Данило намагався відшукати «свого ворога» Войшелка у місті Волковийську, колись відданому литовським князем Романові. При цьому він чомусь захопив у полон тестя Романа, Гліба:

«Данило король ꙗхавъ взя Волковыевскъ и Глѣба князя¹⁷ пославъ я (схопив – Т.В.) и держашеть и во чести, яко болма бо еха ко Волковыскоу, ловя яти ворога своево Вышелка и Тевти/ви/ла¹⁸ и не оудоуси (не застав) его в городѣ. Искаше ею (їх)¹⁹ по стаемъ, посылая люди и не обрѣте ею, бѣста бо великоу леств оучинида: я (схопив) Вышелгъ сына его Романа».

Судячи з усього, у цей час Войшелк уже не був у ченцях. Далі, щоправда, укладач ГВЛ підшукує цілком благоліпний привід для «розстриження» князя. Його повернення до світських справ і вокняжіння у Литві він пов'язує зі смертю Миндовга та потребою помститися вбивцям батька (Іпат. під 1263 р.)²⁰. Хронологічно усе це, однак, не надто добре узгоджується, оскільки схоплення Романа передувало смерті Миндовга.

На перший погляд, гіпотезі про насильне постриження суперечить те, що Войшелку після того доводилося звертатися до галицьких князів, у тому числі до свого зятя Шварна, і їхні стосунки були цілком мирними й доброзичливими²¹. Однак межі «пробачуваних вчинків» у давні часи видаються дещо іншими за сучасні. Наприклад, читачі Київського літопису з кількох уривків кінця XII ст. можуть реконструювати цікаву історію «відновленої дружби», коли князі родичалися і приятелювали, потім воювали один проти одного, суздальський князь схопив сина чернігівського, а згодом володарі знову примирилися й одружили своїх дітей та племінниць²². Щоправда, припускають, що Романа у Литві було вбито за наказом Войшелка, а це тяжча провина, ніж захоплення у полон. Однак і такі випадки відомі. Пригадаймо, як Мономах простив Олегові Святославичу смерть сина, а Ізяслав Давидович Ізяславові Мстиславичу – вбивство його людьми (або ним самим) брата у других Ігоря Ольговича.

До речі, історія Войшелка у ГВЛ, якщо припускати трансформацію під пером галицько-волинських книжників насильного постриження на добровільне, знаходить певні аналогії в історії Ігоря Ольговича, відображеної у паралельних текстах Іпатіївського та Лаврентіївського літописів під 1146–1147 рр. Просидівши буквально кілька днів на київському князівському столі після смерті брата Всеволода Ольговича, Ігор був переможений у битві з переяславським князем Ізяславом Мстиславичем. Ігореві не вдалося втекти з поля битви, його схопили і «садиша в порубь». Новий київський правитель Ізяслав спочатку відправив полоненого у Видубицький монастир, згодом перевів у монастир св. Іоана в Переяславі (де і знаходився «поруб»), а після постриження – у київський монастир св. Феодора, заснований батьком Ізяслава, Мстиславом.

Лаврентіївський звід, укладачі якого не мали жодних причин обіляти вчинки Ізяслава, викладає події більш-менш просто, не вдаючись до обхідних маневрів: Ігор Ольгович приймає рішення про постриг унаслідок тяжкої хвороби²³ і звістки про напад Ізяслава на його брата Святослава. Власне, це рішення рятує йому життя й увесь час знаходження в «порубі» та у ченцях він перебуває у монастирях, підконтрольних Ізяславу Мстиславичу (зауважимо – подібно до Войшелка, котрий перебуває на території Данила Галицького). Натомість київський літописець, одним із завдань якого було змалювання позитивного героя-Ізяслава, намагається перетворити політичне фіаско Ігоря на свідомий духовний крок. Звертаючись до Ізяслава, хворий князь каже, що «мысль о пострижении» у нього з'явилася ще до поразки, а після виходу з поруба й одужання не тільки виконує свою обіцянку піти у ченці, а сам обирає найбільш суворий чин постриження, постригається «в скыму»²⁴ (схиму). До речі, Ізяслав отримує волості Ігоря, як Данило та Роман Данилович – волості Войшелка.

Зближує оповіді про Войшелка та Ігоря ще одна особливість. Обидва були вбитими, Войшелк – Левом Даниловичем, Ігор – киянами, хоча висловлювалися припущення, що до вбивства приклав руку, власне, Ізяслав Мстиславич²⁵. Вірогідно, у Давній Русі навіть почалося вшанування Ігоря як святого²⁶, а вдячний сюжет морального вдосконалення та випробування був використаний укладачем Київського зводу XII ст., котрий створив одну з найбільших літописних повістей у зводі.

Чи не більш привабливим для давньоруських книжників був епізод охрещення й почернення язичника-Войшелка, що спровокував появу численних оповідей і переробок²⁷. Першою такою переробкою й була редакція В, вміщена у ГВЛ по кількох роках після редакції А. Її вторинність простежується на текстуальному та змістовному рівнях. Те, як автор позначає героїв і географічні центри події, видає пункт спостереження й руку зацікавленого редактора, віддаленого від часу останніх років правління Данила. Замість реальної столиці Данила того часу – Холма (редакція А) використано загальне позначення Галицької землі – Галич (редакція В; Холм проскакує лише у згадці про шлюб Шварна), що вказує на анахронічність запису²⁸. В оповіді фігурують не Данило та його син Роман, які мали вплив на події у Литві, а Данило з Васильком, Лев та Юрій Львович – останні три персонажі перебували у центрі уваги літописця кінця XIII ст. Інформативна цінність додаткових блоків нульова. Написання їх не потребувало залучення нової інформації, а вимагало лише використання церковно-книжної топіки, хоча, як правило, цю шаблонність не помічають, вбачаючи у версіях суто фактичні розбіжності.

Обробка тексту виконана на двох рівнях. По-перше, охрещення та «житіє» Войшелка унормоване згідно з агіографічними канонами, по-друге, вилучено підозрілі світські деталі. Запис про мир литовського князя з Данилом замінюється на стандартний опис гріхів язичника, любові до пролиття крові та наступного очищення і входження «страха Божого» у його серце (блок 1b)²⁹, що є топосом ранньохристиянської літератури³⁰. Охрещення відбувається у Новогрудці, жодним чином не пов'язуючись ані з руськими князями, ані з миром, війною чи будь-якими іншими політичними подіями³¹. Усі топографічні вказівки редакції В працюють на віддалення Войшелка від двору Данила: литовський князь перебуває у Галичі досить коротко, «проїздом» від Новогрудка до монастиря на Полонині, потім прямує до Афона, а зі Святої Гори – знову до Новогрудка. Таким чином, відсікаються будь-які думки про не цілком добровільне почернення. Далі, абсолютно невмотивоване в редакції А рішення про постриг у пізній версії В перетворене на закономірний етап на шляху поступового самовдосконалення християнина, стадії якого взоровані на процедуру послушництва. Спочатку Войшелк хреститься, потім виявляє бажання «прияті мнишескыи чинъ», а

приймає його вже за усіма правилами в одному з монастирів у наставника Григорія (1b–2c)³².

Аналогічні трансформації відбулися також із наміром князя піти на Афон. У ранній редакції *A* про подорож повідомляється одразу після передання Романові волості Войшелка, що схоже на звільнення з полону після зречення від влади. Литовський князь тут повністю залежний від волі Данила: «А сам просися ити въ Святоую Гороу, и найде емоу король поуць...». У редакції *B* постриг та намір іти на Афон розділені трьома роками перебування у монастирі (добрий випробувальний строк)³³. Як правило, зміщення смислу редакцій *A* і *B* не помічають. Більше того, на підставі свідчення про три роки перебування у монастирі роблять хронологічні обчислення³⁴, не враховуючи того, що маємо справу зі священним і «літературним» числом, типовим також для фольклору. Відповідно до загальної тенденції редакції *B*, Войшелк іде у Святу Гору з монастиря, а не від Данила, цілком незалежно від галицького князя. Збираючись на Афон, він бере «благословение от Григориа», найкращого з учителів, «...человѣка свята, яко ж не бысть пред ним и по нем не будет» (3a–3b).

Традиційно вважається, що така характеристика передбачає особисте знайомство автора тексту з цим Григорієм. Лише нещодавно це положення було переглянуто. П.П.Толочко висловив припущення про літературне походження пасажу: на думку вченого, у ньому відбилася знайомство укладача ГВЛ із київським літописом, де під 1089 р. так охарактеризовано митрополита Іоана³⁵. Таке припущення дуже імовірне, тим більше, що у ГВЛ взагалі досить багато запозичень із Київського зводу. Разом із тим у даному випадку маємо справу з біблійною формулою зі слов'янського перекладу книги Вихід, уживаною в одній із найвідоміших оповідей про десять єгипетських кар, і, не виключено, усі подібні висловлювання незалежно одне від одного походять від біблійного тексту³⁶.

Таким чином, для появи додаткових деталей редакції *B* цілком достатньо «віртуальної реальності» (у ченця має бути наставник, а в ідеального ченця – ідеальний наставник) та біблійної топіки. Врешті, невдача Войшелка – не зміг дійти до Афона та й вимушений був повернутися – саме в пізній редакції отримала належне пояснення із вказівкою на «об'єктивні причини»: тоді, мовляв, у тих землях був «мятеж». Завершення афонського епізоду гідне взірця чернецьких добродійностей: «И прииде опяте въ Новьгородок, оучини собѣ монастырь... и тоу живяше». Насамкінець знову розробляється тема, досить стандартна для ранньохристиянських житій: протистояння батька-язичника та сиnahристиянина (4c)³⁷.

Світських деталей додано небагато, власне, лише дві. По-перше, якщо у редакції *A* заміж за Шварна Даниловича віддає свою сестру Войшелк, то у редакції *B* цю місію покладено на Миндовга. Чому головним агентом історії у початковій версії виступає син, а не батько, важко сказати, але, швидше за все, це викликано досить складними політичними обставинами того часу. Пригадаймо, що історії передують охрещення та коронація Миндовга, які змінили політичну ситуацію в регіоні і поставили галицько-волинських князів у досить загрозливе становище, коронація самого Данила та ін.³⁸ Разом із тим передання ініціативи від Войшелка до Миндовга цілком зрозуміле: саме такий шлях був виправданим із погляду тодішнього (та й не лише тодішнього) етикету³⁹, і саме такий виклад мусив з'явитися у високоунормованій редакції *B*.

Друга світська деталь – охрещення неопфітом Войшелком Юрія Львовича. Із цього приводу існують різні думки. А.І.Генсьорський, наприклад, припускав, що запис походить із літописця Лева Даниловича⁴⁰. Проте на початку оповіді в редакції *B* до імені Данила додано Василька, що є типовим радше для літопису Василька Романовича та Володимира Васильковича. Слід також зазначити, що дата народження Юрія Львовича невідома і може коливатися від 1250 по

1260 рр. Дослідник генеалогії Романовичів Даріуш Домбровський вважає повідомлення про охрещення Юрія недостовірним і датує народження Юрія 1255 р.⁴¹ Можна припустити, що своєю появою ця колоритна подробиця завдячує тенденціям літописця Володимира Васильковича. Епізод з охрещенням Юрія об'єднує в один ланцюжок постриження та вбивство Войшелка, адже, згідно з ГВЛ, Войшелка вбив саме Лев Данилович. Таким чином, Лев здійснює замах на хресника власного сина, що підкреслює негативну характеристику вбивці. На закінченні ГВЛ Лев і його син Юрій набувають досить неприємних, навіть одіозних рис, і це також лягає на сітку тих взаємин, які намагається змалювати саме останній укладач Галицько-Волинського літопису.

Отже, можна спробувати дещо уточнити процес появи дубля у ГВЛ. Судячи з усього, оповіді про охрещення Войшелка складені двома авторами. Перший зробив редакцію А, другий, використовуючи цей початковий текст як каркас оповіді, написав «ідеальну» агіографічну версію редакції В. Можливо, другий автор «відкоригував» і першу версію, виступивши ще й у ролі редактора. П.П.Толочко вважає показником редагування найменування Данила «королем»⁴². Справді, із цим найменуванням у ГВЛ творяться дивні речі, коли Данила титулюють «королем» у другій чверті XIII ст., задовго до отримання ним від папи корони, і навпаки, називають «князем» на схилі життя, в описі Тернавського «снѣму» (Іпат. під 1262 р.). Проте у даному випадку оповідь про охрещення Войшелка вміщено після оповіді про коронацію Данила, тому впевнено твердити про редагування першої оповіді про охрещення Войшелка на цій підставі навряд чи можливо. Однак, якщо залучити інші відомості про литовського князя, втручання редактора на цих ділянках тексту стане очевидним.

Галицько-Волинський літопис складається з двох головних частин – холмської (галицької) та волинської. Для укладача першої з них одним із головних літературних джерел був хронограф (так званий Іудейський Хронограф)⁴³. На автора другої частини великий вплив справив Київський звід⁴⁴. Межа між галицькою й волинською частинами пролягає по другій половині 1250-х – початку 1260-х рр., що проявляється, між іншим, на лексичному рівні: досить багато характерної для галицької частини лексики востаннє використовується у тих фрагментах, які в Іпатіївському списку позначено 1255–1260 рр. Зокрема прикметним є зникнення у цей період формул, уживаних для пояснення запозичених із хронографа незвичних слів («рекше», «рекомыи», «сирѣчь» у виразах типу «в колымагы свои, рекше во станы», «убѣди, сирѣчь умоли», «риксъ, рекше король...»)⁴⁵ і досить довгої лінійки характерних слів та виразів⁴⁶. І саме у цей перехідний період 2-ї половини 50-х – початку 60-х рр. XIII ст. бачимо недвозначні сліди втручання у текст волинського редактора.

Зокрема, у цитованому вище сюжеті про схоплення Романа Даниловича Войшелком (Іпат. під 1260 р.) є рідкісне слово «оудосити», характерне для холмського укладача⁴⁷. Тут-таки спостерігаються ознаки редагування: перехід у займенниках та дієслівних формах від однини до двоїни («ворога своево», «его» – «ею», «лестъ оучинила»). Схоже, що етикетне доповнення про те, що Данило, схопивши тестя Романа – Гліба, «держашеть и во чести», є інтерполяцією. Воно перебиває виклад, через що Данило «змушений» літописцем двічі іздити до Волковийська – спочатку взявши місто й захопивши Гліба, а потім уже у підкореній волості відшукуючи Войшелка⁴⁸.

В іншому місці Галицько-Волинського літопису оповідь про відхід Романа Даниловича з австрійських земель завершується недоречною у контексті австрійських справ фразою: «Си же преже сказахомъ, яко Вышелкъ бѣ далъ Новгородокъ Романови»⁴⁹. Нагадаю перебіг подій: по смерті бездітного австрійського герцога Фридриха II його землі спробував прибрати до рук угорський король; згодом племінницю герцога Гертруду видали заміж за Романа, маючи

план утвердження сина Данила в Австрії. Однак австрійські барони обрали герцогом чеського короля Отокара, той узяв Романа в облогу під Віднем, і врешті-решт Роман змушений був залишити австрійські землі. В оповіді ГВЛ немає жодних натяків на Новогрудок, натомість, фігурують зовсім інші назви – «у городѣ Инепѣрьцѣ» (на думку М.С. Грушевського, замку Гімберзі під Віднем), «в градѣ Вяднѣ» (Відні)⁵⁰. Безпосередньо перед фразою про Новогрудок у тексті йдеться про те, що якийсь «Веренѣрь прирокомъ Просвѣль»⁵¹ допоміг Романові, вивівши його з обложеної фортеці під Віднем (названої вище «городом Инепѣрьком»). Оскільки фраза про Новогрудок нічим не продовжується і після неї стоїть знак закінчення повідомлення, швидше за все, редактор через неувважність чи за асоціацією зі згадуваними «городами» – «Інепірком» та «Вяднем» – зробив інтерполяцію щодо «Новгородка». Можливе інше припущення – що оповідь про австрійські справи продовжувалась у холмському зводі оповіддю про подальшу подорож Романа у Новогрудок, але волинський редактор з якихось причин вирішив викреслити її, обмежившись першою фразою. Проте, здається, більш вірогідним є все ж таки припущення про інтерполяцію ним невеличкого доповнення про Новогрудок. Не виключено, що втеча Романа насправді передувала переданню йому «городов» Войшелком, а не навпаки, і вже волинський редактор ГВЛ змінив послідовність подій, перемістивши відповідні фрагменти літопису. Слід нагадати, що, на думку М.С.Грушевського, котрий залучав свідчення західноєвропейських анналів та хронік, одруження Романа на Гертруді сталося бл. 1252 р. (Іпат. 1254 р.), втечу Романа з австрійських земель учений датував 1253 р. (Іпат. 1257 р.!), договір із Войшелком і Миндовгом про передання «городів» – 1254 р. (Іпат. 1255 р.)⁵². Проте, була згадка Новогрудка викликана скороченням чи являла собою інтерполяцію, у будь-якому разі необхідно припускати обробку початкового тексту холмського літописця волинським.

Загалом, здається, серія звісток про Войшелка – найбільш редагована з усіх «литовських повідомлень» у ГВЛ⁵³. Частково, так сталося тому, що вони тісно пов'язані з іншими заплутаними політичними подіями. Частково – через те, що волинський книжник мав на меті змалювати ідеальну історію охрещення та служіння Богові завзятого язичника, змушений при тому відштовхуватися від «політизованої» вихідної версії. Загадкове повідомлення про почернення литовського князя пов'язане, здогадно, зі звичайними для тих часів не надто благородними методами короля Данила, перетворилося під його пером на агіографічну повість, близьку до серця давньоруських читачів.

¹ Тільки в Іпатіївському списку (далі – Іпат.). У Хлебніковському (Хлебн.) більшість із них відсутня. Судячи з усього, хронологічну сітку створено, власне, в Іпат. у першій половині XV ст. Див., напр.: *Грушевський М.С.* Хронологія подій Галицько-Волинської літописи // ЗНТШ. – Т. 41. – Львів, 1901. – С. 1–72; *Романова О.В.* О хронологии Галицко-Волынской летописи XIII в. по Ипатьевскому списку // Прошлое Новгорода и Новгородской земли. – Новгород, 1997. – С. 66–70; *Толочко А.П.* О хронологии Ипатьевского списка Галицко-Волынской летописи // *Palaeoslavica*. – XIII. – №.1. – Cambridge; Massachusetts, 2005. – P. 81–108.

² Див., напр.: *Грушевський М.С.* Хронологія... – С. 38, 43; *Генсьорський А.І.* Галицько-Волинський літопис (процес складання, редакції і редактори). – К., 1958. – С. 57–58, 65; *Огицкий Д.П.* Великий князь Войшелк // Богословские труды. – Т. 24. – Москва, 1983. – С. 177; *Goldfrank D.* Lithuanian Prince-monk Vojšelk // *Harvard Ukrainian Studies*. – Vol. 11/3–4. – 1988. – P. 46–49. Найбільш детально сюжет постриження Войшелка розглядався у працях В.Т.Пашуто. Вчений висловив гіпотезу про існування двох версій – давньоруської та литовської. Литовську він ідентифікував з останньою з двох оповідей (Іпат. під 1262 р.). Див.: *Пашуто В.Т.* Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. – Москва, 1950. – С. 113–115; *Пашуто В.Т.* Образование Литовского государства. – Москва, 1959. – С. 37–39. Нещодавно з'явилася стаття П.П. Толочка, присвячена, власне,

двом оповідам про постриження Войшелка: Толочко П.П. Литовский князь Войшелк в древнерусских летописях // Ruthenica. – Вип. V. – К., 2006. – С. 117–127. Утім, на подвояння повідомлення часом не звертають уваги. Див., напр.: Галицько-Волинський літопис. Дослідження, текст, коментар. (Коментар М.Ф. Котляра). – К., 2002. – С. 290, 310.

³ Крім постриження Войшелка, можна назвати «снемъ на Долобске» перед походом на половців князів Святополка й Володимира Мономаха та похід на половців Михалка Юрійовича. Перший описаний у ПВЛ під 1103 і 1111 рр., другий вміщено у Лаврентіївському літописі у статтях 1169 та 1171 рр., а в Іпатіївському літописі – під 1172 та 1173 р. Чому продубльовані сюжети залишалися в літописах – точно визначити неможливо. Можна припускати, що оповіді випадково потрапили під різні роки, і дублі залишилися непоміченими укладачем. Чи, навпаки, повторення уже використаного матеріалу було цілком свідомим – скажімо, в тому випадку, коли творився портрет «борця з половцями» Мономаха. Див.: Вілкул Т.Л. Дублі в літописах XII–XIII ст. Походження текстів (ЗНТШ. – Т.252. – Л., 2006. – С.7–28 (у друку)).

⁴ Див.: Полное собрание русских летописей (ПСРЛ). – Т. 2. – Стп. 830–831 (тут позначено як редакція А, Іпат. під 1255 р.); Стп. 858–859 (позначено як редакція В, Іпат. під 1262 р.). Курсивом виділено фрагменти тексту, що відрізняються, підкреслено ті, які потрапили при переробці вихідного тексту на інше місце. Зокрема, про Миндовга у редакції А оповідається безпосередньо на початку оповіді, а у редакції В – перед охрещенням Войшелка («Миновушоу лѣтоу одиному и во осень оубить бысть великий князь литовский Миньдовгъ...»). Аналогічно, назва «Холм» зустрічається в обох редакціях у різному контексті, у редакції А – як місце прийняття постригу Войшелком, у редакції В – як місце знаходження Шварна Даниловича. Із різночитань Хлебн. враховано лише найбільш суттєві, найважливіші з них внесені у текст у косих дужках.

⁵ Так Хлебн., Іпат. «ше».

⁶ Із Хлебн.

⁷ Із Хлебн.

⁸ В Іпат. тут і далі «мниский», у Хлебн. «мнишеский» / «мнишеский».

⁹ Хлебн. «не бысть», Іпат. «не боудеть». Хлебн. точніше передає біблійну формулу зі слов'янського перекладу книги Вихід («не бысть ... и ктому/по томъ не будеть»), див. нижче.

¹⁰ «до» з Хлебн.

¹¹ Хлебн. «оукариваше его про его житие».

¹² До речі, вирази «просити миръ», «створити миръ», «вдати миръ» у давньоруських літописах були формульними й могли приховувати досить неприємні для однієї зі сторін наслідки. Наприклад, під час війни Всеволода Юрійовича (Велике Гніздо) з рязанцями (1207 р.) Всеволод узяв в облогу місто в Рязанській землі (Пронськ), де «заворился» один із рязанських князів, Ізяслав Володимирч. Після того, як Всеволод відняв воду, городяни були вимушені скласти зброю, а Всеволод «вда миръ» Ізяславу, простіше кажучи – позбавив того волості. Див.: ПСРЛ. – Т. 38. – С. 163.

¹³ Уже В.Б.Антонович припускав, що перша оповідь про охрещення Войшелка приховує звістку про захоплення литовського князя у полон: Антонович В.Б. Очерк истории Великого княжества Литовского до половины XV ст. – К., 1878. – С. 648–649.

¹⁴ Приклади добровільного постриження та віддання королівства одному з родичів відомі, напр., у меровінгський період. Володаря, що зрікався влади і йшов на духовний подвиг, могли оголосити святим. Щоправда, лише рання модель святості правителя передбачала відхід його від влади. Згодом і в Європі, і на Русі сформувалися уявлення про те, що володар може бути праведним, не полишаючи своїх обов'язків і не тікаючи від «грішного мира сего». Див.: Парамонова М.Ю. Святыя правители Латинской Европы и Древней Руси. – Москва, 2003 (ч. I). У тому числі у Давній Русі святыми було проголошено правителів, які залишалися на князівському столі до кінця життя – Володимира Святославича та княгиню Ольгу. У XIII ст. подібні уявлення вже сформувалися.

¹⁵ Судислава випустили з «поруба» (куди його кинув брат Ярослав Володимирч) племінники і, для забезпечення власних прав на руські землі, взяли з нього клятву не боротися за князювання та піти до монастиря. Ігоря Ольговича постриг шурин Ізяслав Мстиславич, перемігши його у битві за Київ. Рюрика Ростиславича також постриг шурина Роман Мстиславич. Окрім того, Ігор та Ізяслав, Рюрик і Роман були кровними родичами у 3–4-му коліні.

¹⁶ Через такий своєрідний виклад створюється враження того, що похід Бурундая та Василька був причиною схоплення Романа. Відповідно, традиційно вважається, що Войшелк схопив Романа після і внаслідок спільного монгольсько-руського походу на Литву. Див.: *Bartnicki M. Polityka zagraniczna księcia Daniela Galickiego w latach 1217–1264.* – Lublin, 2005. – S.178.

¹⁷ В Іпат. двічі «и Глѣба князя». Хто такий цей Гліб – точно не з'ясовано. Він з'являється у ГВЛ лише двічі: йдеться про те, що Гліб прийшов разом із Романом на допомогу Данилу (Іпат. під 1256 р.), а потім про те, що Данило схопив Гліба у Волковийську (Іпат. під 1260 р.). – ПСРЛ. – Т. 2. – Стп. 831, 847.

¹⁸ Тевтивила за Хлебн., в Іпат. зіпсоване Тевтила.

¹⁹ Так у Хлебн., в Іпат. «его». «Ею» – двоїна, йдеться про Войшелка разом із Товтивилом (ПСРЛ. – Т.2. – Стп.847). Про похід Бурундая вище (стп.846–847).

²⁰ ПСРЛ. – Т. 2. – Стп. 860–861.

²¹ Втім, як відзначив Артурас Дубоніс, стосунки зі Шварном налагодилися тоді, коли Данило був при смерті (*Dubonis A. Kunigaikštis Švarnas ir stačiatikiškos Lietuvos popierinės iliuzijos // Naujasis Židinys-Aidai.* – 2006, balandis-gegužė. – №4–5. – P.193–200.

²² Суздальський князь Всеволод Юрійович певний час приятелював із чернігівськими князями, котрі йому допомагали у боротьбі проти його племінників (1176–1177 рр.). Бл. 1178 р. він породичався зі Святославом Всеволодичем, віддав за його сина Володимира свою племінницю («братанъну»). Незабаром князі посварилися через київські справи і в одному з походів Всеволод Юрійович схопив і заточив у «поруб» сина Святослава Всеволодича, Гліба Святославича (1180 р.). Та через деякий час князі помирилися. Всеволод віддав за меншого сина Святослава іншу свою родичку («свѣсть») і колишні вороги знову стали союзниками (ПСРЛ. – Т.2. – Стп.611, 614, 624; хронологія у цій частині Іпатівського літопису може бути дещо зміщеною).

²³ У порубі Ігор тяжко захворів і під час хвороби випросився постригтися, його вийняли з поруба і він ледве оклигав за 7 днів. Пор. ПСРЛ. – Т. 1. – Стп. 313; Т. 2. – Стп. 337.

²⁴ Пор.: ПСРЛ. – Т. 1. – Стп. 314; Т. 2. – Стп. 337–338. При цьому текст Іпатівського літопису часто має ознаки редагування, тоді як початковий варіант зберігся у Лаврентівському. Див.: *Вілкул Т.Л.* Літописна повість про вбивство Ігоря Ольговича 1147 р. // Київська старовина. – 1999. – №6. – С.24–36; *Її ж.* О происхождении общего текста Ипатьевской и Лаврентьевской летописи за XII в. (предварительные заметки) // *Palaeoslavica.* – XIII. – Cambridge, Massachusetts 2005. – №1. – P.21–80.

²⁵ *Толочко П.П.* Русские летописи и летописцы X–XIII вв. – Санкт-Петербург, 2003. – С.108–109.

²⁶ *Толочко О.* Смерть митрополита Константина (До розуміння давньоруської моделі святості) // *Mediaevalia Ucrainica: Ментальність та історія ідей.* – Вип.ІІ. – К., 1993. – С.30–48.

²⁷ Див.: *Goldfrank D.* Lithuanian Prince-monk Vojselk... – P.51–63; *Огицкий Д.П.* Великий князь Войшелк... – С.180–196; *Dąbrowski D.* «Powieść o Wojsielku». Szkic historyjograficzny // *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos šaltiniai. Faktas. Kontekstas. Interpretacija.* – Vilnius, 2006. – P.31–66.

²⁸ В.Т.Пашуто та А.І.Генсьорський уважали заміну «Холма» на «Галич» ознакою переробки. Див., напр.: *Пашуто В.Т.* Очерки... – С.114–115, 121; *Генсьорський А.І.* Галицько-Волинський... – С.65.

²⁹ Див. текст редакції В, наведений вище.

³⁰ Чимало подібних пам'яток були перекладені на слов'янську. Найбільш відомі, мабуть, ті з них, що дійшли в Успенському збірнику XII–XIII ст. Схема була властива не лише перекладній літературі, на давньоруському матеріалі «конвертацію» войовничого язичника на виключно миролюбивого християнина на прикладі літописного образу Володимира Святославича відзначив О.П.Толочко. Див.: *Толочко О.П., Толочко П.П.* Київська Русь. – К., 1998. – С.116–118.

³¹ П.П. Толочко пише про те, що літописець, який створив оповідь 1255 р., ще «не знає» про схоплення Войшелком Романа та конфлікт із Данилом (ззначаючи при тому переробку фрагмента пізнішим редактором). *Толочко П.П.* Литовський князь Войшелк... – С.119. Однак укладач оповіді 1262 р. теж про це не знає, принаймні, оминає будь-які натяки на політичні події. Вважаю, причини такої вибірковості – не в доступності або не-

доступності певної інформації, а у тім, що творчачи «ідеальну», вишукану оповідь про постриження язичника і перетворення його на ревного служителя Господа, зайвим було описувати прозу життя.

³² Єдина нетипова для взірцево-християнської, а не політичної процедури, річ, що, бажаючи прийняти чернечий «чин», Войшелк все ж таки йде до Данила з Васильком – це, вірогідно, відбиток попередньої композиції.

³³ За моїми спостереженнями, літописці могли «розтягувати» й «ущільнювати» час, маніпулюючи темпоральними характеристиками, що добре простежується на кількох паралельних повідомленнях літописів. П.П.Толочко вважає, що у редакції А також зібрано події кількох років. Див.: *Толочко П.П.* Литовський князь Войшелк... – С.118. Втім, таке припущення не є обов'язковим і впливає радше зі знання сучасного історика про редакцію В. А вже зречення Войшелка від влади та постриження могло зайняти буквально кілька днів, а паломництво на Афон та повернення від Болгарії потребувало до року реального часу.

³⁴ Як правило, виходячи з обчислень М.С.Грушевського: *Грушевський М.С.* Хронологія... – С.38.

³⁵ *Толочко П.П.* Литовський князь Войшелк... – С.120. Мається на увазі текст ПВЛ, який дійшов у складі Київського зводу XII ст.: «Сякова не бысть преже в Руси, ни по нѣмъ не боудеть такий»; ПСРЛ. – Т. 2. – Стп. 200. Існує подібне повідомлення, власне, з Київського зводу: «Погорѣ Ростовъ и церкви вси, и сборная... яка же не было николи же, ни будеть». ПСРЛ. – Т.2. – Стп.512 (*Vilkul T.* Haličo Voluinės metraštis apie kunigai-kščio Vaišelgos vienuolyste // *Naujasis Židinys–Aidai.* – 6 (162). – Vilnius, 2004. – S.265).

³⁶ Пор.: Вих.10:14, Острозька Біблія, арк. 29 зв. «прежде бо сихъ не быша сицевии пружи на земли, ниже по семъ не будуть»; Вих.11:6, Острозька Біблія, арк. 30 «и будеть въплъ великъ по всеи земли Егупетъстѣи, яковъ же не бѣ, и сицевъ к тому не будеть». Посилання на Острозьку Біблію за виданням: Книга Виходу і Книга Левітів. Із серії: Острозька Біблія / Підготовка до видання ермн. архімандрита др. Рафаїла (Роман Торко-няк). – Л., 2003.

³⁷ Між іншим, цікаво, що перший укладач ГВЛ (холмський чи галицький літописець) знав про те, що Миндовг був охрещеним від папи римського, натомість волинський волів цього взагалі не помічати. «Миндогъ же посла к папѣ и прия крещение, крещение же его льстиво бысть. Жряше богомъ своимъ... и поганьство свое явѣ творяше... аще Тевѣтивиль не бы изгнанъ, Литовская земля в роукоу бѣ ихъ, и крещение неволею прияли быша». Див.: ПСРЛ. – Т.2. – Стп.817. Щоправда, тут-таки літописець відзначив, що охрещення не було щирим і справжнім, протиставляючи Миндовга Товтивилу (при цьому не помічаючи відмінності православного та католицького віросповідання, хоча Товтивил також був охрещеним за католицьким обрядом). Я вдячна Артурасу Дубонісу, котрий звернув мою увагу на цю деталь.

³⁸ Огляд див., напр., у: *Bartnicki M.* Polityka zagraniczna... – S.173–176. Треба зазначити, що Войшелк якийсь час ніби був у союзі з Товтивилом (пор. повідомлення про схоплення Романа Даниловича) – з литовським князем, якого ГВЛ протиставляє Миндовгу, див. вище. Тобто, не виключено, Войшелк дійсно грав самостійну роль. Данило міг зіграти на почуттях Войшелка, котрий, за наявності у Миндовга інших дітей, міг і не отримати стіл по смерті батька. Західноєвропейська історія рясніє прикладами того, як син намагається скинути батька, здобути собі королівство чи певну частину ще до його смерті. Менше таких сюжетів відомо у Давній Русі, хоча теж можна пригадати, наприклад, старшого сина Юрія Долгорукого – Ростислава, котрий прийшов до ворога Юрія Ізяслава Мстиславича через те, що батько йому «волості не дав» (ПСРЛ. – Т.2. – Стп.367 (під 1148 р.)). Щоправда, не можна повністю виключати те, що спочатку у холмського літописця йшлося про ініціативу Миндовга і про реалізацію її Войшелком. Запис про мир із Данилом є першою згадкою Войшелка у ГВЛ. Однак дещо раніше (Іпат. під 1253 р.) йдеться про воєнні дії під Турійськом (ПСРЛ. – Т.2. – Стб.819–820) і про те, що Миндовг посилав свого сина (ім'я не називається) воювати, після чого «прося мироу и хотя любви о сватствъ?». Традиційно вважають, що цим сином був Войшелк.

³⁹ Цікава паралель відшукується у повідомленнях київського та суздальського зводів за XII ст. про одруження сина Юрія Долгорукого Мстислава. «Ожениша новгородци Мстислава Гюргевича и пояша за нь Петровну Михалковича» (ПСРЛ. – Т.1. – Стп.346). «Повелѣ Дюрги (Юрій) Мстиславу сынови своему Новѣгородѣ женитися Петровною Михалковича, и оженися» (ПСРЛ. – Т.2. – Стп.482).

⁴⁰ *Генсьорський А.І.* Галицько-Волинський літопис (процес складання)... – С.57–58.

⁴¹ Тобто, за першою згадкою Войшелка у ГВЛ, що збереглася у редакції *А. Dąbrowski D.* *Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich.* – Poznań; Wrocław, 2002. – С.198.

⁴² *Толочко П.П.* Литовський князь Войшелк... – С.118.

⁴³ *Орлов А.С.* О галицко-волинском летописании // Труды отдела древнерусской литературы. – Вып. V. – 1947. – С.15–35; *Орлов А.С.* К вопросу об Ипатьевской летописи // Известия отделения русского языка и словесности. – XXXI. – Л., 1926. – С.93–126; *Петриц В.Н.* До питання про літературні джерела давньоукраїнського літопису // Збірник Історично-філологічного відділу УАН. Ювілейний збірник на пошану акад. М.С. Грушевського. – К., 1928. – №76. – Ч.П. – С.218; *Толочко А.П.* О галицком боярине Жирославе, его венце и убожестве // *Ruthenica.* – Вып. 5. – К., 2006. – С.252–255. В Іудейській хронограф входили окремі біблійні книги, фрагменти з Хроніки Малали, «Історії іудейської війни» Йосифа Флавія, Хроніки Георгія Амартола та ін. Опис його складу див.: *Истрин В.М.* Александрия русских хронографов. Исследование и текст. – Москва, 1893. – Исследование. – С.125–136, 317–343.

⁴⁴ Див.: *Толочко П.П.* Литовский князь Войшелк...; *Вілкул Т.Л.* О некоторых источниках литовских известий Галицко-Волинской летописи // *Lietuvos Didziosios Kunigaiškystės istorijos šaltiniai...* – Р.17–30.

⁴⁵ Ці слова вживаються в Іпат. по 1259 р.; ПСРЛ. – Т. 2. – Стп. 726–842, 733–844, 767–836. *А.І.Генсьорський* вважає «рикс» та «колимаги» запозиченням з угорської: *Генсьорський А.І.* Галицько-Волинський літопис (лексичні, фразеологічні та стилістичні особливості). – К., 1961. – С.63–64, 97–98. Насправді це слова з Хроніки Малали (книги I–II та IV–X, яка збереглася у складі Іудейського хронографа), де вони зустрічаються досить часто. «Рикс» – див.: *Истрин В.М.* Хроника Иоанна Малалы в славянском переводе. – Москва, 1994. – С.194.9, 194.29, 225.14, 225.20, 225.30, 318.30, 337.27, 338.1, 338.6, 338.15, 338.19, 359.9-10, 359.10, 360.6-7, 360.12, 360.14. «Колымагы /колимаги/ колимоги /колимози». – Там само. – С.127.23, 131.3, 133.19-20, 140.15, 307.20-21, 307.23, 307.26, 308.2, 308.3. «Убѣдиги». – Там само. – С.84.2, 122.8 («оубѣдиста сирече оумолиста»), 124.8, 136.18, 141.15, 147.5, 181.3, 231.2, 314.16, 339.9-10, 341.3-4, 346.22-23. Навожу цитати з Малали не лише у межах I–X книг, оскільки у ГВЛ відзначені запозичення, напр., із книги XVIII.

⁴⁶ «Брань» (в Іпат. по 1256 р., у волинській частині тільки «рать»). ПСРЛ. – Т.2. – Стп. 737–835. «Страна» (в Іпат. по 1255 р.). Там само. – Стп. 741–829. «Снузники» (по 1258 р.), стп. 777–839. «Обратитися»–«наворотитися»–«наврратитися»–«оувратитися» (по 1259 р.), стп. 734–842. «Обличи побѣду» (по 1255 р.), стп. 778–827. «Убѣдиги» (по 1255 р.), стп. 727–827. «Древле» (по 1259 р.), стп. 736–842. «Рикс» (по 1257 р.), стп. 760–837. «Окрестный» (по 1259 р.), стп. 759–844. «Прироком» (по 1257 р.), стп. 739–837 та ін.

⁴⁷ Вживається: ПСРЛ. – Т.2. – Стп. 794 (двічі), 847. Про те, що воно характерне для холмської (галицької) редакції, див.: *Генсьорський А.І.* Галицько-Волинський літопис (лексичні, фразеологічні...). – С.110.

⁴⁸ «Данило король ѣхавъ взя Волковыевскъ и Глѣба князя пославъ я (схопив – *Т.В.*) и держашеть и во чести, яко болма бо еха ко Волковыскоу, лова яти ворога своево...». Повну цитату див. вище. До речі, книжне слово «болма» характерне для Київського зводу, і, напр., взагалі не зустрічається у Новгородському першому літописі та у Лаврентіївському зводі за XII ст., у Повісті временних літ – одне використання.

⁴⁹ ПСРЛ. – Т. 2. – Стп. 837–838 (Іпат. під 1257 р.). ГВЛ оповідає тут про облогу у фортеці під Віднем і про втечу, початок історії вміщено раніше (стп. 820–821).

⁵⁰ ПСРЛ. – Т. 2. – Стп. 836, 837. Розгляд відомостей про австрійські справи Романа див.: *Грушевський М.С.* Історія України-Руси. – Т.3. – К., 1993. – С.74–76, 518–519 (прим. 8).

⁵¹ Запозичене з Іудейського хронографа слово «прирокомъ» (див. прим. 46) свідчить про те, що основа тексту належить першому, холмському, укладачу ГВЛ. Треба сказати, сюжет про невдалу спробу Романа утриматися в Австрії досить складний для прочитання, що, вірогідно, спровокувало редагування. Щоправда, не цілком зрозумілі пасажі могли, власне, й виникнути внаслідок пізньої правки. Однак, здається, частина з них була присутня вже у початковому тексті холмського літописця. Так, у фрагменті: «Оному же (Романові – *Т.В.*) остоупленому, не мощно бѣ емоу выѣхати. Видѣ же добротоу его, вдасть Вереньгѣрь при-

рокомъ Просвѣлъ, бѣ бо с нимъ былъ на воинѣ, сожаливъси о Романѣ, и приѣхавъ со силою, изведе Романа изъ града», – підкреслене є вставкою з опису гарної дівчини («видѣвъ же доброту ея, вдасть ю за...»). Швидше за все, вона була внесеною вже холмським книжником. Пор., напр., текст із Хроніки Малали (2-а книга): «видѣвъ ю и доброту ея и възрастъ» – переклад з «καὶ ἑώρακὼς αὐτῆς τῆν εὐπρέπειαν καὶ τὴν ἡλικίαν» (В.М. Істрин вважав, що окремі слова були доданими слов'янським переписувачем. Однак новіше критичне видання показує, що переклад буквальний. Див.: Істрин В.М. Хроника Иоанна Малалы... – С. 85–86, 64; Ioannis Malalae Chronographia // Corpus Fontium Historiae Byzantinae. – Vol. XXXV. – Ed. H-G. Béch, A. Kambylis, R. Keydell. – Berolini, Novi Eboraci, 2000. – S. 33). Цитоване місце ГВЛ див.: ПСРЛ. – Т. 2. – Стп. 837.

⁵² Грушевський М.С. Історія України-Руси... – Т. 3. – С. 75–76, 81. Дати, як уже зазначалося, наявні тільки в Іпат. списку, проте послідовність подій у Хлебн. тождна.

⁵³ Маю на увазі повідомлення про справи у Литві (про Войшелка, Миндовга, Товтила, Треняту), а не написані власне литовцями літописні записи, як це, припускав, наприклад, В.Т.Пашуто. За спостереженнями О.П. Толочко, у цих литовських оповідях спостерігається формула з «Історії іудейської війни» Йосифа Флавія: *Толочко А.П.* Одна заимствованная формула в Галицко-Волынской летописи // *Ruthenica.* – Вып. 5. – К., 2006. – С.256–257. Що має означати, що з литовськими повістями працював той самий книжник, котрий вводив у ГВЛ й інші запозичення з тексту Іудейського хронографа. Слушними здаються заперечення П.П. Толочко з приводу неймовірності існування литовських літописів у XIII ст. *Толочко П.П.* Литовский князь Войшелк... – С. 126. Цікаво, що дослідники, як правило, приписують литовським книжникам не початкову редакцію А, а пізніші тексти. Скажімо, В.Т.Пашуто визначав як литовську редакцію В. П.П.Толочко запропонував вважати написану за литовськими переказами версію Новгородського першого літопису, де Войшелк приймає постриг на Афоні – надзвичайно далеко від Данила й у надзвичайно «престижному» місці.

The article discusses the christening and ordaining of the Lithuanian Duke Voishelk (Vaisvilkas) at the time of King Danylo Romanovych. Two descriptions of the christening (1255 and 1262) are examined in the context of their treatment by the authors and editors of the Halych and Volyn' Chronicle.

А.В.Блануца, Д.П.Ващук*

КНЯЗІВСЬКИЙ РІД МАСАЛЬСЬКИХ ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЛИТОВСЬКОЇ МЕТРИКИ (СЕРЕДИНА XV – ПЕРША ПОЛОВИНА XVI ст.)

У статті на основі актів Литовської метрики досліджено політичні, правові, економічні, майнові та родинні аспекти життя й діяльності представників князівського роду Масальських у Великому князівстві Литовському середини XV – у першій половині XVI ст. Виділено три групи князів: нащадки Володимира (Володка) Юрійовича, Василя Юрійовича та Семена Юрійовича. Земельні володіння роду були розташовані на всій території держави, включаючи й Волинь, а окремі його представники внаслідок московсько-литовських воєн на зламі XV–XVI ст. емігрували до Московії.

Історія українських земель у складі Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ) XIV – першої половини XVI ст. у сучасній вітчизняній історіографії

* Блануца Андрій Васильович – канд. іст. наук, ст. наук. співроб. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Інституту історії України НАНУ;

Ващук Дмитро Петрович – канд. іст. наук, наук. співроб. відділу історії України середніх віків і раннього нового часу Інституту історії України НАНУ.